

ԾՆՈՐՀՔ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳԱԼՈՒՍՏՅԱՆ

ԱՍՏՎԱԾԱԾՆՁԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲԵՐ*

Գլուխ երկրորդ

ԱՌԱՔՅԱԼՆԵՐ

Առաքյալները կկազմեն երկրորդ և կարևորագույն խումբը Նոր Կտակարանի սուրբերուն մեջ: Իրականության մեջ՝ զուտ քրիստոնյա սուրբերու շարքը կսկսի առաքյալներով: Նախապես հիշվածները չեն մկրտված—բացի հավանաբար ս. Կույսեն—քրիստոնեական մկրտությամբ. առաքյալներ առաջին մկրտյալները եղան թե՛ ջրով և թե՛ ս. Հոգիով:

Ասոնք ընտրվեցան ուղղակի Քրիստոսի կողմն: Տառներկու է անոնց թիվը. իրենց մե մին—Հուդան—այս խումբեն դուրս ինկավ մատնությամբ իր վարդապետին, և անձնասպանությամբ: Անոր տեղ, հետ Համբարձման Քրիստոսի, ուրիշ մը ընտրվեցավ վիճակով: Ասոնք Քրիստոսի անմիջական առաջնորդությամբ պատրաստվեցան ու դաստիարակվեցան իրենց ապագա մեծ առաքելության համար: Ականջա-

լուր եղան Անոր քարոզությանց և ականատես՝ Անոր հրաշքներուն և հզոր գործերուն: Կարևորագույնը՝ վկաները եղան Քրիստոսի հարության:

Առաքյալ կնշանակե մեկու մը կողմն դրկված, դրկողին հեղինակությամբը և պատգամովը: Իր կենդանության իսկ դրկեց Հիսուս այս տասներկուրը «զույգ-զույգ»: Ավետարանը քարոզելու համար զուտ հրեական շրջանակներու մեջ: Անոնց տվավ հատկապես «իշխանություն պիղծ դներու վրա» ինչպես նաև հիվանդություններ բուժելու կարողություն (Մտթ. Ժ 1): Իսկ իր վերջին պատվերը եղավ անոնց. «Ինչպես Հայրը դրկեց զիս, ես այ կդրկեմ ձեզ. Գացեք ուրեմն, ինձի աշակերտ ըրեք բոլոր հեթանոսները. մկրտեցեք զանոնք անունովը Հոր, Որդվո և ս. Հոգիի, ստրվեցուցեք անոնց պահել այն ամենը զորս ես իբրև պատվեր տվի ձեզի. ու ես ձեզի հետ եմ մինչև աշխարհի վախճանը» (Մտթ. ԻԸ 18—19):

Գործնականապես առաքյալները եղան հիմքերը և հիմնադիրները եկեղեցիին. այսինքն անոր առաջին անդամները, առաջ-

* Ծարուհակված «Էջմիածին» ամսագրի 1977 թվականի № Է-ից:

նորոգները, վարիչները և կազմակերպիչները:

Առհասարակ անուս գալիլիացիներ էին, մեծագույն մասամբ ձկնորսներ, բայց իրենց ձգած գործություններն դատելով կոտենենք, որ տարիներու ընթացքին զարգացած ու զորացած են նաև իմացապես, ոչ միայն Քրիստոսի դաստիարակությամբ և ս. Հոգիի շնորհով, այլ նաև հունարեն լեզվով գրելու և քարոզելու կարողությամբ: Ասոնց առաջին գործունեությունը հավաքաբար կենդակացվի մեզի Գործք Առաքելոցի առաջին գլուխներուն մեջ, որ կհիշվի իրենց դեմ գործադրված հալածանքները և չարչարանքները, որոնք իրենց բաժինը եղան իրենց ամբողջ կյանքի ընթացքին: Նոր Կտակարանի մեջ անոնցմե մեկին միայն մահվամբ նահատակված ըլլալը կհիշվի. բայց քրիստոնեական ավանդությունը կհաստատեն, որ բացի մեկեն ամենքն ալ մի առ մի նահատակված են իրենց առաքելական գործունեության ընթացքին:

Տասներկուքնն զորս կան նաև ուրիշ քրիստոնյա գործիչներ, որոնք ևս առաքյալ կոչված են. որոնց մեծագույնն է նույն ինքն Պողոս առաքյալ, որ ծանոթ է եկեղեցիի մեջ իբրև տասներեքերորդ առաքյալ:

Երկուտասան առաքելոց և Պողոս երեքտասներորդի տոնը հավաքաբար կկատարվի մեր մեջ՝ Վարդապետի Բարեկենդանը կանխող շաբաթ օրը: Ապա անոնք զույգ-զույգ կամ երեք առ երեք կհիշատակվին տարվույն զանազան օրերուն:

9. Պետրոս առաքյալ

Տարակույսե վեր է, թե գլխավորն է առաքելական դասին մեջ, թե՛ խոսքով, թե՛ գործով և թե՛ հեղինակությամբ: Առաքյալներու մեջ ամենեն շատ իր մասին տեղեկություն ունինք թե՛ Ավետարաններեն, և թե՛ մանավանդ Գործք Առաքելոցեն, որուն առաջին կեսին մեջ գլխավոր գործիչն է ինք:

Իր թլիսատության անունն էր Ծնավոն, կամ հունացած ձևով Սիմոն, որդի Հովնանի: Երբ առաջին անգամ ներկայացավ Հիսուսին, հասկցավ Քրիստոս անմիջապես, թե ինչպիսի մեկն էր իր դիմաց կեցողը և ըսավ. «Դուն Հովնանի որդի Սիմոնն ես. դուն պիտի կոչվիս ԿեփԱս», որ կնշանակե վե՛մ, այսինքն **քար**, որուն հունարենն է Պետրոս (Հովն. Ա. 4): Գալիլիո Բեթսայի դա գյուղեն էր, սակայն ամուսնանալէ հետո կերևի թե փոխադրված էր դրացի Կափառնաթում քաղաքը որ Հիսուս բժշկեց անոր զոքանչը ջերմեն: Արհեստով ձկնորս էր: Նոր Կտակարանի մեջ բազմաթիվ մի-

ջառեպեր կան իր մասին, որոնք իր հեղինակության, խիզախ, վախկոտ, քաջարի բայց միշտ անկեղծ բարքը և նկարագիրը կհայտնաբերեն, և որոնց բոլորին սակայն պիտի չկրնանք անդրադառնալ մի առ մի:

Երբ առաջին անգամ իր նավակը ընդունեց Հիսուսը և Անոր հրամանով իր ուղևոր կրկին ծով նետեց և ուղևորը պատրվելու աստիճան լեցվեցավ ձուկերով, անդրադարձավ Պետրոս Անոր գերբնական գործության, և անկեղծորեն զգալով իր անարժանությունը Անոր ներկայության, ըսավ. «Քովե՛ս հեռացիր Տեր, ես մեղավոր մարդ մըն եմ». Հիսուս սրտապնդեց զայն և ըսավ. «Մի վախճար, ասկե հետո մարդոց որսորդ պիտի ըլլաս երկինքի արքայության համար»:

Պետրոսի մեծության գագաթը կկազմեն իր ծանոթ դավանությունը, որով հայտարարեց, թե Հիսուս «Մեսիան էր և Որդի Աստուծո՞ն». որուն համար երկրորդ անգամ ըլլալով Հիսուսեն «վե՛մ» անվանվեցավ, իբրև առաջին քարը քրիստոնեական եկեղեցիի շենքին, ինչպես կհաստատեն Պետրոսի ի գովեստ հորինված շարականը. «Գլուխ սուրբ հաւատոյ, հիմն եկեղեցոյ»: Ուրիշ խոսքով, եկեղեցիի իրական անդամ պիտի կրնային ըլլալ միայն Հիսուսը իբրև Փրկիչ և Աստուծո Որդի դավանողները, Պետրոսի պես: Սակայն իր փառքի այս գագաթին Պետրոս հանկարծ արձանագրեց իր անկումներն մեկը: Գրեթե իր բոլոր ժամանակակիցներուն պես, Պետրոս ալ սխալ ըմբռնում ուներ Մեսիայի մասին: Վերևի միջառեպեն հետո Հիսուս երբ կհաստատեր որ հակառակ Մեսիա և Աստուծո Որդի ըլլալուն, շատ պիտի չարչարվեր և սպաննվեր իր ազգին մեծամեծներեն, Պետրոս քաջալերված իր առաջին հաջողութենեն, Հիսուսին թե՛ն թոնկով մեկ կողմ քաշեց և Անոր բարիքը միայն մտածող բարեկամի մը անկեղծությամբ սկսավ տարհամոզել զԱյն որ այդպիսի գաղափարներ հաներ իր միտքեն: Հիսուս դարձավ դեպի Պետրոս և շեշտակի նայելով անոր աչքերուն ըսավ. «Ետիս գնա, սատանա, դուն քար գայլակողության ես ինձի համար, խնդրին վրա չես նայիր Աստուծո տեսանկյունեն, այլ մարդկային տեսակետեն» (Մտք. ԺԶ 16—23):

Թե արդարև սրտովին կապված էր իր վարդապետին, ի հայտ եկավ այն պարագային, երբ Հիսուսի աշակերտներն ոմանք «խիստ» և անմարսելի գտած էին Անոր կարգ մը հոգևոր խոսքերը և հեռացած՝ վարդապետեն: Հիսուս հարցուց տասներկուքին. «Դո՛ւք ալ կուգեք հեռանալ». դարձյալ Պետրոսն է, որ առաջ կնետվի և

կրսե. «Տեր որո՞ւ պիտի երթանք, հավիտեանական կյանքի խոսքեր ունիս դուն»։ (Հովհ. Զ 67—69)։

Պետրոս իր կյանքին նվաստագույն օրը ապրեցավ Հիսուսի ձերբակալման գիշերը՝ երբ երեք անգամ ուրացավ զայն։ Խորապես զղջաց ու դառնորեն լացավ։ Հիսուս ներեց անոր և վերահաստատեց զայն իր առաքելության մեջ։ Թերևս ոչ մեկ ազգայական նպատեց իր մեջ խորտակելու իր հանձնապատասխանության հոռի գիծը՝ որքան իր ուրացումը և ներվիրը։ Քարի պես կարծր աչք մարդը, աչք ելեւէջներով, և Քրիստոսի շնորհաց հարվածներուն ներքև կոկվեցավ դառնալու համար ամենեւն անձնըվեր և գործունյա առաքյալը։

Հոգեգալուստեն անմիջապես հետո ինքն է, որ հանուն իր ընկերներուն կրացատրե իմաստը հրաշալի երևութին, կուտա քրիստոնեական առաջին քարոզը, և Քրիստոսի հարության առաջին վկայությունը, շահելով այսպես երեք հազար նորադարձներու երեխայիքը, և օծելով քրիստոնեական նորածին եկեղեցին ավելի մեծ մարմինով և նոր ծանոթությամբ։ Կքարոզե Հրեաստանի մեջ գրեթե ամենուրեք. Երուսաղեմ՝ տաճարի մեջ և իր ազգի գերագույն ժողովի առջև, մինչև Սամարիա, Յաֆա, Պաղեստինյան Կեսարիա և այլուր։ Կգործե հրաշքներ, որոնց մեջն է ա. Հոգիի դեմ ստող նորադարձ քրիստոնյա ամուլի մը մահացումը, և ուրիշ բարեգործ մահացյալ կնոջ մը հարություն տալը։

Պետրոսի մեծագույն գործերեն մեկը եղավ, աստվածային թելադրանքով և հատուկ տեսիլքով, հեթանոսները եկեղեցիի ծոցին մեջ ընդունիլը, հակառակ նորակազմ եկեղեցիի ջախջախիչ մեծամասնության գաղափարին, որ ամբողջությամբ կբաղկանար հրեաներն։ Ի վերջո ձերբակալեցավ և բանտարկվեցավ Հերովդես թագավորի կողմե, որ որոշած էր հաջորդ օրը հրապարակով գլխատել զայն. բայց աստվածային միջամտությամբ նույն գիշեր իսկ ազատեցավ բանտեն։ Վերջին անգամ կտեսնենք զինքը Երուսաղեմի առաքելական ժողովին, որմե հետո այլևս չհիշվիր Գործք Առաքելոցի մեջ։

Պողոս առաքյալի թուղթերեն մեկին մեջ հանվանե կհիշվի Պետրոս որ կգտնվի Անտիոք քաղաքի մեջ, և Պողոսի խիստ դիտողության կարծանանա, որովհետև հրեամիտ քրիստոնյաներու կողմը կհակի, ի հեճուկս հեթանոսներե եկած քրիստոնյաներու (Գղտ. Բ 11—15)։

Թե Պետրոս մարտիրոսական մահով մախճան պիտի ունենար այլաբանորեն նախատեսված էր Քրիստոսի կողմե (Հովհ.

ԻԱ 18). սակայն Գործք Առաքելոցի մեջ իր մահը պատմված չէ։ Ավանդությունը կրսե որ Պետրոս Անտիոքեն անցած է Հռոմ և այնտեղ կնքած է իր կյանքը գլխիվայր խաչվելով։ Իր ավանդական գերեզմանին վրա շինված է աշխարհի մեծագույն եկեղեցին, Հռոմի ա. Պետրոսը։

Պետրոսի անունով ունիք երկու սքանչելի թուղթեր Նոր Կտակարանի մեջ, ուղղված ընդհանրապես Փոքր Ասիո քրիստոնյա համայնքներուն։

Հայց. եկեղեցին Պետրոսի հիշատակը կտոնե Պողոս Առաքյալի հետ միասնաբար, «Գլխավոր առաքյալներ» անվան տակ, ա. Ծնունդը կանխող Ավագ տոներու շարքին։ Հույնք՝ Պողոսի հետ՝ հունիս 29։ Լատինք՝ իր աթոռակալությունը ի Հռոմ՝ հունվր. 18։ Այցելությունը Անտիոք՝ փետր. 22. Եղթալք Պետրոսի՝ օգս. 1։

10. Անդրեաս առաքյալ

Եղբայր Պետրոսի և արհեստակից անոր։ Հիսուսի առաջին ծանոթ հետևողը եղած ըլլալուն համար կոչված է «Նախակոչ» առաքյալ։ Ինք և հավանաբար Հովհաննես Ավետարանիչ նախապես աշակերտ էին Հովհաննես Մկրտչի, որմե լսելով Հիսուսի մասին տրված վկայությունը. «Ահա Գառն Աստուծոյ, որ բառնայ զմեզս աշխարհի», հետևեցան Անոր (Հովհ. Ա 35—40)։

Ետքեն ավելի պաշտոնապես կանչվեցավ առաքելության իր եղբոր Պետրոսի հետ (Մատթ. Գ 18—20)։

Քիչ բան ըսված է իր մասին Ավետարաններու մեջ. ոչինչ՝ Գործք Առաքելոցի մեջ։ Իր անունը հիշված է հացերու հրաշքին կապակցությամբ, ուր ինքն է որ կհայտնե, թե պատանիի մը քով հինգ գարեղեն հաց և երկու ձուկ կգտնվի, զորս Հիսուս օրհնելով բազմացուց և բաշխեց ավելի քան հինգ հազար բազմության (Հովհ. Զ 2—8. տես նաև Հովհ. ԺԲ 22)։

Ըստ ավանդության եղած է քարոզիչ սկյութացիներուն, առանց մնալուն հետք կամ եկեղեցի մը ձգելու անոնցմե։ Քարոզած կնկատվի նաև Հյուսիսային Հունաստանի մեջ և նահատակված Բաթրաս քաղաքը, բազմապատկության նշանին նման խաչի մը վրա, որ այդ իսկ պատճառով կկոչվի ա. Անդրեասի Խաչ։ Սկովտիո եկեղեցին և Հունաց Տիեզերական Պատրիարքությունը զայն կնկատեն իրենց պաշտպան սուրբը։ Հայ եկեղեցին կհիշատակե զայն Փիլիպպոս առաքյալի հետ, Հիսնակի պահոց Բարեկենդանի նախորդ 2բ. օրը։ Հույնք և լատինք՝ նոյ. 30։

11. Հակոբոս Զեբեդյան առաքյալ

Զատորոշվելու համար իր բազմաթիվ անվանակիցներեն կկոչվի նաև «Մեծն Հակոբոս»: Բայց հայոցս մեջ ծանոթ է որպես «Գլխադիր առաքյալ»: Երեց եղբայրը Հովհաննես Ավետարանիչի և որդի՝ գալիլիացի ձկնորսապետ Զեբեդիոսի: Առաքյալներեն այս երկու եղբայրներուն մայրն ալ ծանոթ է Ավետարանի էջերեն, և կկոչվի Սոդոմե, որ Քրիստոսի հետևող կիներեն մեկն էր, որ համարձակություն ունեցավ իր զավակներուն հետ խնդրելու Ամեն որ բարձրագույն տեղերը գրավեն իր որդիները Անոր արքայության մեջ (Մատթ. Ի 20—23):

Հակոբոս, Պետրոս և իր եղբոր Հովհաննեսի հետ կկազմեին այն սեղմ շրջանակը, որոնց ավելի կվստահեր Հիսուս, և որոնք ավելի սերտ կապված էին իրենց վարդապետին: Հայրոսի աղջկան հարության, այլակերպության և Գեթսեմանիի տագնապին ներկա են այս երեքը միայն: Երբ սամարացիները մերժեցին հյուրընկալել Հիսուսը և իր աշակերտները, զայրացան Զեբեդյան եղբայրները և Հիսուսեն հրաման ուզեցին որ Եղիայի պես կրակ թափեն այս մարդոց գլխուն (Ղկ. Թ 54): Հիսուս հանդիմանեց անոնց հախտուն և վրեժխնդիր ոգին: Այս և այլ նման դեպքերեն որ այս երկու եղբայրները չափազանցյալ եռանդ կցուցաբերեին, կոչվեցան «Բաներեգես», այսինքն «Որդիքն Որոտման», և այդպես ալ ծանոթ են մեր մեջ (Մրկ. Գ 17):

Հակոբոս միակ առաքյալն է, որուն մահը պատմված է Գործք Առաքելոցի մեջ: Առաքելական խումբին մեջ իբրև աչքի զարնող և եռանդուն անձնավորություն մը, Հերովդես ձերբակալել տվավ զայն և գլխատեց (Գործ. ԺԲ 1—2), շուրջ 99 թվին, Երուսաղեմի մեջ, այսպես հանդիսանալով առաջին անհատակը առաքելական խումբին: Ըստ ավանդության իր մարմինը Յաֆայի ծովը նետված՝ և ալիքները զայն հանած են Սպանիո եզերք, որ կվայելե մեծ ժողովրդականություն: Սակայն իր անունը ավելի սերտորեն կապված է հայոցս հետ: Ըստ ավանդության Հակոբոսի գլուխը քերված է Հակոբոս Տյառնեղբայր առաքյալին, որ Երուսաղեմի մայր եկեղեցիին առաջին եպիսկոպոսն էր, որ թաղած է այս պատվական գլուխը իր տան պարտեզին մեջ: Այս տան տեղն է որ կառուցված է Երուսաղեմի մեր սրբոց Հակոբյանց մայր տաճարը, որուն հյուսիսային պատի մեջ բացված փոքր մատրան մը մեջ կցուցվի իր գլուխին գերեզմանը, այսինքն՝ ԳԼԽԱ-ԴԻՐԸ, որ իբրև մակդիր գործածված է ժողովրդային խավերու մեջ այս առաքյալին

համար: Կտոնվի իր եղբորը հետ ս. Ծնունդը կանխող «Ավագ տոներուն» իբրև վերջինը:

Հուլյնք՝ ապրիլ 30: Լատինք՝ հուլիս 25:

12. Հովհաննես առաքյալ

Ամենեն պայծառ ու խոհուն դեմքը առաքելական դասուն: Սիրո աշակերտը. Աստվածաբան Ավետարանիչը. Հայտնությանց Տեսանողը:

Հովհաննես, հակառակ թերևս մտքերու մեջ կազմված հանդարտաբար անձի մը պատկերին, Ավետարաններուն մեջ նախ կներկայանա իբրև անհանդուրժող, վրեժխնդիր, կորովի և փառասեր երիտասարդ մը, սակայն միշտ նվիրումով լեցուն Քրիստոսի հանդեպ: Երեք տարիներու աշակերտություն մը Քրիստոսի դպրոցին մեջ բավական եղավ որ ան փոխակերպվի Ավետարանի ամենեն շքեղ դեմքերեն մեկին: Իր մեջ ներդաշնակված են նկարագրի մը հակադիր կարծված գիծերը, եռանդը և հանդարտությունը, բաջությունը և բարությունը, մեծությունը և խուսրոմությունը, սերը և խստությունը:

Առաքելոց մեջ կրտսերագույնը ըլլալ կրթի, սակայն ապրեցալ երկարագույնը: Իր բարեամունքն ընավորության, նվիրումին և ալ ազնիվ հատկությանց համար արժանացած է Հիսուսի մասնավոր սիրուն, այն աստիճան որ տիրացած է «Սիրելի աշակերտ» տիտղոսին: Այս սիրուն արժանի կացուց ինքզինք Հովհաննես, որ բան Հիսուսի ի պաշտպանություն իր ինչ-ինչ միամիտ ելույթներով, բայց մանավանդ Հիսուսի ձերբակալման գիշերը, երբ մյուս աշակերտները ձգեցին ու փախան, ինք հավատարմորեն հետևեցալ իր սիրելի վարդապետին չարչարանաց ամբողջ գիշերը՝ խաչի ճամբան՝ մինչև Գողգոթա, որ արժանացալ արդարև գերագույն շնորհին. Հիսուս իր մայրը հանձնեց Հովհաննեսին, և զայն ալ իր մորը որդին հայտարարեց: Ու Հովհաննես ունեցալ իր բարեպաշտ մորը կողքին երկրորդ և նույնքան հարազատ ու անգերազանցելի մայր մը, հանձին Աստվածամոր:

Միաշաքաթի առավոտ երբ իմացալ Հիսուսի գերեզմանին պարապ գտնվողը, Պետրոսին հետ վազեց գերեզման, տեսալ ահն բան և «հավատաց» Քրիստոսի հարության առանց Հարուցյալը տեսած ըլլալու:

Առաջին եկեղեցիի «Սյուներեն» մեկն է Հովհաննես, Հակոբոս Տյառնեղբայր առաքյալին և Պետրոսի հետ, որմն անբաժան է հաճախ իր անունը Գործք Առաքե-

լոցի սկիզբները: Օրինակ ի ծնե կաղ մարդու մը բժշկությունը կվերագրվի երկուքին հավասարապես, որ մեծ խնդիր հանեց հրեից մեջ և պատճառ եղավ երկուքին ձերբակալվելուն և բանտ դրվելուն: Հաջորդ օր հանվեցան իրենց Ազգ. Գերագույն Ժողովին առջև, ուր համարձակ պատասխաններ տվին ու մեծամեծները «տեսնելով Պետրոսի և Հովհաննեսի համարձակությունը, և վերահասու ըլլալով որ տգետ և առանց դպրության մարդիկ են, զարմանքի մատնված էին»: Օրինական պատճառ մը չգտնելով զանոնք պատժելու պարզապես արգիլեցին «ամենևին չխոսիլ և չուսուցանել Հիսուսի անունով: Իսկ Պետրոս և Հովհաննես պատասխան տվին ըսելով.— Դուք դատեցեք, ո՞րն է շիտակը. ձեզի՞ լսել, թե՛ Աստուծո: Սակայն մենք չենք կրնար չբարոզել մեր տեսած և լսած բաներու մասին: Անոնք սպառնացին և արձակեցին զանոնք», հաշվի առնելով ժողովուրդը, որ փառք կուտար Աստուծո պատահած հրաշքին համար (Գործ. Դ 1—22):

Երուսաղեմի ժողովին հետո առաքյալներ գրեթե մի առ մի ցրվեցան զանազան երկիրներ: Ավանդաբար կպատմվի թե Հովհաննես ալ գացած է Եփեսոս, ուր մնացած է երկար տարիներ և ընդարձակած Պողոս առաքյալին այնտեղ սկսած գործը, մինչև որ արքայված է Եգեականի կղզիներեն Պատմոս, ուր տեսած է այն խորհրդավոր տեսիլքները, որոնք մեզի ներկայացված են «ՅԱՅՏՏՆՈՒԹԻՒՆ ՅՈՎ. ՀԱՆՆՈՒ» գրքին մեջ:

Հովհաննեսի մեծագույն փառքն է իր Ավետարանը, որ գրված է նախորդ երեքեն տարբեր ոճով ու տարբեր ոգիով, որուն նպատակն է մեզի ներկայացնել Քրիստոսը, իբրև Որդի Աստուծո: Այս գիրքը ամենեն խորունկը ու ամենեն հոգևորն է Նոր Կտակարանի 27 գիրքերուն: Այս Ավետարանին մեջ Քրիստոս ավելի խոր և ավելի լրիվ հայտնություն մը կուտա ինքզինքին և Աստուծո մասին: Հովհաննեսի Ավետարանը լրացուցիչն է առաջին երեքին: Գրեթե գրքին կեսը հատկացված է Հիսուսի կյանքի վերջին օրերու խոսքերուն և գործերուն: Հրաշալի է մանավանդ գրքին հառաջաբանը, ուր կներկայացվի Քրիստոս իբրև Աստուծո «Բան»-ը, այսինքն անձնավորյալ իմաստությունը, որ «Ի սկզբանէ, Է. Առ Աստուած Է. և Աստուած է». Նկատելի պարագա մըն է, որ այս Ավետարանին մեջ հանվանե չեն հիշատակված ոչ ինք, ոչ իր եղբայրը և ոչ ալ՝ իր մայրը: Սա նախ ուղղակի կարևոր փաստերեն մեկն է այս Ավետարանին Հովհաննեսի կոմեն

գրված ըլլալուն, և երկրորդ՝ իր համեստության ու խոնարհության:

Հովհաննեսի անունով Նոր Կտակարանին մեջ կան նաև երեք թուղթեր. առաջինը հինգ գլուխներէ բաղկացած հոյակապ գրություն մըն է, որուն նպատակն է հավատացյալները զգուշացնել մեղքի և սուտ բարոզիչներու դեմ, զորացնելով իրենց հավատքը ի Քրիստոս, և հավաստիք ներշնչելով անոնց՝ հավիտենական կյանքի մասին: Բանալի բառերն են «սեր» (ավելի բան քան անգամ գործածված), «գիտություն» կամ անոր համագոր բառեր (երեսուն անգամ) և «հաղորդություն»: Երկրորդ և երրորդ թուղթերը մեկական գլուխով Նոր Կտակարանի կարճագույն գրություններն են, ուղղված անհատներու. առաջինը «առ ընտրյալ Կյուրիա (Տիրուհի) և իր որդյակները»: Նոր Կտակարանի միակ թուղթը, որ կնոջ մը ուղղված է. այստեղ ալ բանալի բառերը «սեր» և «ճշմարտություն» են: Երկրորդ գրվածքն է «Գալիոս սիրելիին»: Թե Ավետարանը և թե թուղթերը գրված են առաքյալի կյանքի վերջին տարիներուն: Իր մահը պատահած կնկատվի 100 թվականին, շուրջ 95 տարեկան: Թեև շատ չարանքներ տեսած՝ բայց մահը տեղի ունեցած է խաղաղ պայմաններու տակ Եփեսոսի մեջ: Կպատմվի որ ծերության տարիքին երբ երկար չէր կրնար խոսիլ, եկեղեցի կուգար լոկ ըսելու համար. «Մանկունք սիրեցեք զիրար»: Իր գերեզմանին վրա փառավոր եկեղեցի մը կառուցված էր, որուն ավերակները միայն կանգուն կմնան այսօր:

Հուլյն՝ սեպտ. 26 և մյս. 8. լատին՝ դեկտ. 27 և մյս. 6:

28. Մատթեոս առաքյալ

Կափառնաումի մեջ մաքսավոր մը, այսինքն պետական հարկահավաք պաշտոնյա մըն էր Մատթեոս: Մաքսավորները հրեից աչքին ատելի մարդիկ էին երկու պատճառներով: Նախ օտար պետության մը հրեա պաշտոնյաներն էին, որոնք ժողովրդային խավերուն հետ ուղղակի շփում ունեին տուրք գանձելով ի հաշիվ ատելի իշխող ժողովուրդին: Երկրորդ՝ իրենց սահմանվածեն ավելի կգանձեին՝ իրենք ալ հարստանալու համար: Ասոնք նույնացած էին «մեղավորներու» հետ, և առհասարակ միասին կհիշվին: Հակառակ այս իրողության մաքսավորներ նպաստավոր լույսի ներքև ներկայացված են Ավետարաններու մեջ: Օրինակ, Հովհաննես Մկրտչի մկրտվելու եկող ապաշխարողներու մեջ կան

նաև մաքսավորներ, որոնք կհարցնեին մարգարեին, թե ինչ պարտ էին ընել: Հովհաննես կատարասխանե. «Չեզի հրամայված (տուրքեն) ավելին մի առնեք» (Ղկ. Դ 12—13): Ծանոթ է առակը Փարիսեցիին ու Մաքսավորին, որոնք աղոթքի համար տաճար կերթան, ու մաքսավորը ընդունելով իր սեղավոր ըլլալը Աստուծոյն քալուքուն կհայցե իր վրա. և Հիսուս կհաստատեն որ «Սա ավելի արդարացած իջավ իր տունը քան փարիսեցին», որ քարեպաշտության տիպարն էր եբրայական չարիանիշներով: Ծանոթ է նաև Զաքքեոս մաքսավորին դարձը, իր ինչքերուն կետք աղքատներուն տալով և իրմե անհրաժեշտին քառապատիկ հատուցում ընելու պատրաստակամությամբ:

Ասոնցմե մեկն էր նաև Լևի Ալիսանը, որ Մատթեոսի նախկին կամ հրեական անունն է: Նստած էր Կափառնաումի իր մաքսատան մեջ, երբ Հիսուս անցավ այնտեղեն: Սրտագետն Աստուծո Որդին տեսավ անոր մեջ առաքելական առաջն և պարզապես ըսավ. «Ետևես եկուր»: Մատթեոս ամենայն հավանականությամբ լսած էր Հիսուսի քարոզությունը Կափառնաումի ժողովարանին մեջ, ու ականատես կամ ականջալուր եղած էր Անոր հրաշքներուն, և հետևաբար լավ տրամադրված էր հանդես Հիսուսի, այնպես որ երբ Անկե կոչ տուցավ՝ սիրով և պատրաստակամությամբ «ձգեց ամեն քան» և Հիսուսի հետևեցավ:

Մատթեոս սակայն, նախ քան իր գործեն և ընկերային շրջանակեն հրաժարիլը, մեծ ընդունելություն մը սարքեց իր տան մեջ, որուն հրավիրեց իր բոլոր պաշտոնակիցները և Հիսուսը իր աշակերտներով: Ասիկա գորավոր տրտուկքի տեղի տվավ դպիրներու և փարիսեցիներու կողմն, թե Հիսուս «մեղավորներու և մաքսավորներու հետ սեղան կնստի», որոնց Հիսուս տվավ իր նշանավոր պատասխաններեն մեկը. «Առողջները բժիշկի պետք չունին, այլ հիվանդները, գացեք և տրվեցեք թե ինչ կնշանակե ողորմություն կուգեմ և ոչ զոհ» (մարգարեական խոսքը): Բաց աստի ավելցուց Հիսուս. «Ես չեկա արդարները կանչելու, այլ՝ մեղավորները» (Մատթ. Թ 9—13):

Այսչափ է մեր գիտցածը Մատթեոսի մասին Ավետարաններեն. մնացյալը կկործնե լրացնել ավանդությունը, որ զայն քարոզության կղրկե մինչև Հասկեշխտան, կամ Պարսկաստան ու Պարթևաստան ուր և նահատակված կկնատվի:

Մատթեոսի անկապտելի փառքը իր Ավետարանն է, առաջին գիրքը Նոր Կուս-

կարանի և հարմարագույն օղակը Հին Կտակարանը նորին կապող: Արդարև այս գրքին առաջին էջը կբացվի հիշատակությանը Հին Կտակարանի «հիմնադիր հայրերու» և արքայական զարմերուն, իրեն օրինական նախահայրերը Հիսուս Բրիստոսի «Ռոդոյ Դաթի, Ռոդոյ Աքրահամոս»: Երկրորդ՝ նվազագույն վաթսուն անգամ ակնարկություն կա իր գիրքին մեջ Հին Կտակարանի մարգարեությանց և քառասուն անգամ մեջբերումներ կատարված են անոնցմե, իրեն կատարումը անոնց մարգարեության: Հետևաբար բանալի բառ մըն է այս գրքին մեջ «կատարվեցավ ըսվածը» այսինչ մարգարեին կողմն: Եվ «երկնքի թագաորություն» բացատրությունը, որ երեսուն-քառասուն անգամ կհիշվի այս գրքին մեջ: Նպատակն է հաստատել թե Հիսուս Նազովիեցին ակնկալված Մեսիան էր: Նշանավոր է Մատթեոսի Ավետարանին «Լեռան քարոզը» (Ե—Է գլուխներ), որ Նոր Ուխտի Օրինագիրքը կամ Սահմանադրությունը կարելի է նկատել, և որ միաժամանակ համամարդկային կրոնաքարոզական գրականության գագաթը կը կազմե:

Մատթեոս մեր մեջ կտոնվի իր երեք մյուս ավետարանիչ ընկերներուն հետ, Խաչի վեցերորդ կիրակիի նախընթաց շաբաթ օրը: Հուլիս՝ նոյ. 16: Լատինք՝ փետր. 24:

14. Բարթողոմեոս առաքյալ

Թեև մեր տոնացույցին անցած է Բարթողոմեոս կամ Բարթողիմեոս ձևերով, բայց իր շիտակ անունն է ԲԱՐԹՈՂՈՍԵՆՈՍ, որ կնշանակե Թողմեի որդի: Հայոցս «Առաջին Լուսավորիչներ» հորջորջված երկու առաքյալներեն մեկը: Հովհաննու Ավետարանին մեջ իր առաքելության կոչումը կկատարվի ՆԱԹԱՆԱՅԵՆՆ անվան տակ:

Փիլիպպոս առաքյալ Հիսուսի կողմն «գտնվել» հետո իր կարգին «կգտնե Նաթանայելը» և կըսե անոր.

— Ան, որու մասին գրած է Մովսես Օրենքի գրքին մեջ, և մարգարեները—իրենց գրքերու մեջ—մենք գտած ենք արդեն: Նույն ինքն Հիսուսն է, Հովսեփի որդին, Նազարեթեն:

Նաթանայել որ Նազարեթին մոտիկ Կանա գյուղեն էր, լավ կհանճար աղքատաբար և հետևաբար ըսավ անկեղծորեն.

— Իսկ Նազարեթեն կրնա՞ միթե բարի բան մը ելել: Փիլիպպոս չփորձեց տարհամոզել, այլ ըսավ պարզապես.

— Եկուր և ինքդ տես:

Երբ Հիսուս տեսավ Նաթանայելը, որ իրեն կուգար, ըսավ.

— Ահա արդարև իսրայելացի մը, որուն մեջ նեղություն չկա:

— Ուրկե՞ կճանչնաս զիս, ըսավ Նաթանայել նույն համարձակությամբ:

— Նախքան Փիլիպպոս քեզ կանչելը ես քեզ տեսա թզենիին տակ, վրա բերավ Հիսուս: Թե ինչ կճանաչեիր այդ ակնարկությունը մեզի համար մութ կմնա այսօր, բայց հատկորեն հասկցվեցավ Նաթանայելի կողմն, որ անմիջապես փոխեց իր կարծիքը առնվազն Նազարեթցի Հիսուսի մասին և բացագանչեց.

— Ռաբբի, դու Աստուծո Որդին ես, դուն Իսրայելի թագավորն ես: «Թագավոր Իսրայելի» պարզապես կճանաչե «Մեսիա» ակնկալված Փրկիչը: Այս դավանությամբ Նաթանայել կժառանգե «Նախադավան առաքյալ» փառավոր կոչումը: Աստվածային նախախնամությամբ և նախատեսությամբ արժան և իրավ էր, որ «նախադավան» ազգին առաքյալը ըլլար նաև առաջինը զՀիսուս «Որդի Աստուծո» դավանողներուն մեջ:

Նաթանայելի անունը կերևի նաև առաքյալներու այն յոթնյակին մեջ, որոնք Հիսուսի հարությունեն հետո Գալիլիա վերադարձած Էին, զԱյն վերստին տեսնելու

հույսով, սակայն սպասելէ ձանձրացած օրին մեկը ձկնորսության կելլեն հավաքաբար, երբ արդարև խորհրդավոր պայմաններու ներքև արժանի կըլլան հարուցյալ Փրկչի տեսության:

Բարթողոմեոս, ըստ ավանդության Իրանի բարձրավանդակի զանազան երկիրները քարոզելէ հետո կմտնէ Հայաստանի սահմանները, և կշարունակէ իրմէ առաջ հոն եկած Թադեոս առաքյալի գործը: Ինք ալ կթափանցե արքունիք և թագավորի քույրը դարձի կբերէ, որուն պատճառով կձեռքակալվի Հայոց Սանատրուկ թագավորին կողմն, սաստիկ չարչարանքներու կենթարկվի, մինչև իսկ մորթազերծ ըլլալով կնահատակվի Հայաստանի հարավարևելյան մասին մեջ: Իր գերեզմանին վրա, ի Հաղբակ, փառավոր տաճար մը կառուցված էր, և վանք մը հաստատված, որ այսօր ավերակույտ մըն է միայն:

Կտոնենք զայն Հայաստանի մյուս «Լուսավորիչ» Թադեոս առաքյալի հետ, Հիսուսի առաջին կիրակիի հաջորդող շաբաթօրը: Հուլնք՝ հունիս 11 և օգս. 25: Լատինք՝ օգոս. 25:

(Ծարունակելի)

(«Աստվածաշնչական սուրբեր», Իսթանպուլ, 1977, էջ 151—162)

